

Spectacolul de teatru - creație colectivă

Daniela LEMNARU PhD

University of Arts, Târgu-Mureș

daniela.lemnaru@yahoo.com

Abstract: The Theatre Performance – A Collective Creation

The variety and plurality of theatrical life at this end and the beginning of the new millennium is cultural evidence. At the same time, however, there are certain certainties that are related to the aesthetic condition of the theater and which need to be rethought and verified. We can today speak of the principle of complexity of the theatrical art and the principle of the collective nature of scenic creation.

The dispute surrounding the attribution of the role of the main or unique creator of the theater performance has, of course, also been conciliatory. The problem is not to weigh out how many of the options expressed are closer to the supposed truth, but to track their effects on the theatrical life in the context of accepting the postulate on the plurality of theatrical culture.

Key words: performance; creation; collective; actor; autonomy.

Participând la o întâlnire a școlilor de teatru având ca temă metoda de predare, am constatat cu ușurință că nu mai putem vorbi astăzi, în secolul XXI, de o metodă pură, ci mai degrabă de o impuritate a metodelor. Acest principiu, al impurității, este valabil și în ceea ce privește spectacolul de teatru, nemaivând de-a face cu o autonomie clar conturată a factorilor ce compun creația artistică: actor, regizor, dramaturg, scenograf, etc. Chiar și în cazul unei monodrame, unde accentul cade pe un singur interpret, avem de-a face cu un transfer al funcțiilor scenice – asta în cazul în care actorul alege să își construiască demersul artistic fără a apela la un regizor, la un dramaturg sau la tehnicieni. Astfel, el este constrâns să îndeplinească și rolul tuturor celorlalți factori, fiind în situația de a-și gândi și construi reprezentația și din punct de vedere regizoral, scenografic, nemaivorbind de partea tehnică. Așadar aceștia, deși lipsesc, sunt conținuți în procesul intim de concepere al spectacolului de către actor.

Variatatea și pluralitatea vieții teatrale la acest sfârșit și început de nou mileniu este o evidență culturală. În același timp, există totuși câteva certitudini care țin de condiția estetică a teatrului și care trebuie să fie regândite și verificate. Putem vorbi astăzi, cu siguranță, de principiul complexității artei teatrale și principiul naturii colective a creației scenice.

Arta teatrală este într-adevăr o artă complexă. Sinteza teatrală este compusă din textul (literatura) dramatic, arta actorului, arta regiei și arta scenografiei. Toate straturile, toate elementele adiacente celor principale, care sunt implicate în sinteza teatrală participă la crearea și la comunicarea mesajului spectacolului. Spectacolul este un proces prin care se finalizează reproducerea mimetică și comunicarea directă a *informațiilor* încifrate în structura acțiunii dramatice.

Opera dramatică are, putem spune, o prioritate temporală, în fața spectacolului, ea fiind o creație artistică încheiată, definitivată. Se cunosc însă, în teatrul contemporan, dar și în istoria teatrului (Commedia dell Arte, un exemplu), ateliere artistice în care textul se scrie în timpul creării spectacolului sau se improvizează în timpul reprezentației.

Spectacolul teatral nu se regăsește în deplinătatea și complexitatea sa dramatică, ci se reveală prin apariția artelor scenice, pe fondul interpretării creatoare a textului dramatic.

Sinteza teatrală nu constă dintr-o simplă adunare a unor elemente eterogene. Opera de artă care se clădește prin conlucrarea artelor teatrale este o operă de artă nouă, omogenă, cu calități estetice proprii; această idee a autonomiei operei teatrale a fost formulată cu o remarcabilă exactitate de un mare dramaturg al nostru, I.L. Caragiale: „Teatrul este o artă independentă, ca să existe în adevăr, trebuie să pună la serviciul său pe toate celelalte arte, fără să acorde vreunui dreptul de egalitate pe propriul lui teren” (Caragiale, 1997, 366).

Teatrul este o artă prin excelență sintetică, nu datorită numai complexității sale, ci și datorită naturii colective a creației teatrale. Realizarea, finalizarea unui spectacol de teatru nu este și nu va fi niciodată meritul unei singure arte, comunicarea mesajului artistic al unui singur autor. Autorul textului își va avea contribuția sa, cel al regiei de asemenea; compozitorul muzicii va fi și el prezent, scenograful la fel... ca să nu mai vorbim de actor... Așadar, opera teatrală se edifică doar prin participarea mai multor creatori. Doar relațiile ierarhice s-au schimbat în cursul evoluției istorice teatrale; funcția de unic creator al spectacolului însă, nu poate fi revendicată de nici unul dintre elementele componente ale artei teatrale.

Bineînțeles, spectacolul de teatru se elaborează, pornește de la textul dramatic, prin interpretarea creatoare a acestuia. Dar textul literar nu epuizează dimensiunile creative ale artei teatrale. Interpretarea realizată de artele scenice este, în sensul cel mai autentic al cuvântului, creație artistică. Artele scenice transfigurează, și nu reproduc pur și simplu textul literar.

Textul literar poate avea o dublă existență culturală, putând fi receptat în două moduri: în procesul lecturii și în procesul reprezentării, al spectacolului de teatru. Până când un text dramatic nu este reprezentat pe scenă, aparține literaturii. Viața estetică autentică a textului dramatic este însă legată de șirul spectacolelor teatrale întotdeauna diferite.

De-a lungul timpului, s-au înregistrat diferite opinii, referitoare la poziția actorului în spațiul scenic: Gordon Craig (2012) spunea că actorul ar fi un „element mobil al decorului”, Adolphe Appia susținea dimpotrivă, actorul este esențial și pentru a pune în valoare jocul trebuie să plecăm de la actor, iar Tudor Vianu (1977) ne vorbea despre acea „responsabilitate” a actorului. Și Hegel accentua faptul că „actorul trebuie să pătrundă adânc în spiritul autorului și al rolului pe care-l joacă și să-și potrivească cu acesta pe deplin propria sa individualitate în interior și exterior”, dar

[...] el trebuie în multe puncte și să întregască, să umple goluri, să găsească tranziții, recurgând la propria sa creație și, în general, el trebuie să limpezească prin jocul său opera poetului, scoțând în lumină vie și prezentă toate intențiile secrete ale acestuia și făcând să fie vizibile trăsăturile lui de maestru ce se găsesc la mare adâncime.

Hegel, 1966, 280

Așadar, actorul este fără îndoială un creator care-l continuă pe un altul; neabandonând nicidecum textul, el este obligat să-i adauge ceea ce se adresează ochilor și urechilor, aspectul personajului, expresiile fizionomiei, mișcărilor, intonațiile, cu alte cuvinte să pună *carne* pe acesta. Chiar și în cazul, aproape imposibil, când meticuloasa zugrăvire a personajului ar fi reprodusă cu exactitate, tot i-ar mai rămâne interpretului o seamă de elemente necuprinse în text, cum ar fi opinia eroului despre sine și despre alții, felul de a pronunța cuvintele, de a privi, de a respira chiar... Susținem astfel valoarea considerabilă a textului, a cuvântului, dar în același timp subliniem că nici o operă dramatică izbutită nu poate paraliza imaginația febrilă a actorului, dispus să folosească toate mijloacele generoase ale artei sale.

Disputa în jurul atribuirii rolului de creator principal sau unic al spectacolului de teatru a cunoscut desigur și poziții conciliante. Problema nu constă în a cântări câte din opțiunile exprimate sunt mai aproape de presupusul adevăr, ci de a urmări efectele lor asupra desfășurării vieții teatrale, în contextul acceptării postulatului privind pluralitatea culturii teatrale.

Spunem „teatrul” lui Marin Sorescu, deosebind astfel scrierile sale dramatice de cele lirice... O facem dintr-o obișnuință, moștenită de zeci de ani. „Teatrul” însemnau, de fapt, toate piesele jucate. Dar ca să însemne „teatru” ele trebuiau să treacă prin proba de foc a scenei, să fie întruchipate, să capete o consistență materială, concretă, cea a oamenilor, a personajelor care acționau, vorbeau, *existau* pe scenă, în fața spectatorilor. Obișnuința aceasta s-a creat, cu timpul, și datorită faptului că, într-o anumită epocă arta teatrului se confunda cu arta declamației, cu rostirea meșteșugită a textului (ne referim la epoca clasicismului francez). Și totuși, chiar și în acea epocă, era necesar un anumit decor și o costumație. Și mai ales era necesar pentru acea declamație *actorul*, acest instrument viu, element indispensabil oricărei reprezentații teatrale.

Opera de artă teatrală este spectacolul – operă de artă colectivă și unitară, la a cărei realizare participă dramaturgul, actorii, scenograful, eventual compozitorul, coregraful și un întreg corp tehnic, sub conducerea unică a regizorului. Spectacolul se definește ca atare și se desăvârșește în contactul cu publicul căruia îi este destinat. În afara sau în absența publicului, un spectacol se găsește în stare *virtuală*. *Realitatea* sa este condiționată de existența publicului. Prin adevărul de viață pe care îl conține, prin substanța sa ideatică și emoțională, prin valoarea mesajului pe care îl comunică, spectacolul de teatru exercită o anumită înrăurire asupra publicului, stimulând gândirea și imaginația, provocând anumite reacții. De aici, funcția educativă a teatrului ca instituție și ca artă în societatea noastră.

Dramaturgia este baza spectacolului de teatru, punctul de pornire în realizarea acestei opere de artă și componentă determinantă a acesteia. Dramaturgia este, înainte de a deveni spectacol, literatură. Ca literatură, opera dramatică poate forma obiectul unei lecturi, imaginile sale prinzând contur doar în mintea cititorului individual. Scrisă însă pentru a fi jucată, reprezentată, dramaturgia își realizează integral potențialul de comunicare artistică numai în cadrul spectacolului, prin contactul actorului viu cu publicul. Aici, în trecerea dramaturgiei – a textului – din ipostaza de literatură independentă în aceea de element component al spectacolului are loc un proces de mare complexitate, ale cărui taine, continuă să-și exercite puterea de fascinație atât asupra creatorilor cât și a cercetătorilor artei teatrale.

Actorul, element indispensabil în faptul teatral

Teatrul este o artă colectivă. Acest adevăr este de mult confirmat și intrat în conștiința oamenilor de teatru și a publicului. Dar în această artă colectivă și, în aceeași măsură, artă de sinteză, există constituenți cu funcție creatoare și chiar cu anumită autonomie, iar actorul este primul dintre aceștia. Actorul se integrează desigur concepției regizorale, creându-și rolul pe baza textului dramatic, în raport cu această viziune de ansamblu, în funcție de semnificațiile atribuite personajului de către autor și de către regizor, în relațiile cu celelalte personaje. Dar procesul de creație actricească este individual, de sine-stătător, își are propriile sale legi, în baza cărora actorul își acționează aparatul psihofizic. Și, mai ales, important e faptul că forța de comunicare, și deci de influențare, a teatrului asupra publicului se bazează în primul rând pe actor. Ne-neglijând contribuția celorlalte elemente (scenografia, muzica, decorul etc.) la intensificarea contactului, a comunicării între scenă și sală, trebuie să spunem că hotărâtoare, esențială, rămâne totuși prezența vie a actorului, a personajului, ceea ce constituie, de fapt, elementul specific, de vitalitate indestructibilă, al teatrului.

Încercând să se transpună în personaj, în cazul cel mai fericit „devenind” personajul, actorul capătă o investitură de mare răspundere. Prin arta sa care îmbină cuvântul cu gestul, vorbirea cu mișcarea, emoția cu intelectul, prin arta sa în care și tăcerea exprimă ceva, el devine un purtător de cuvânt, un mesager. Și nu doar atunci când se adresează publicului. Forța de comunicare a artei teatrului, a actorului, se exercită asupra spectatorilor prin infinite mijloace. Sunt actori care au o forță electrizantă în privire, mai elocventă decât orice cuvânt. Sunt actori care au o plasticitate corporală de o expresivitate cuceritoare; alții care pot transforma atribuțiile vocii într-un instrument de mare virtuozitate. Intrând în pielea personajului, cum se obișnuiește a se spune, actorul îi transmite acestuia ceva din personalitatea sa, fără însă a se contopi total cu el. *Personajul*, ficțiune literară, imagine virtuală, abstractă, capătă prin actor contur, este investit cu viață. Publicul urmărește destinul personajului, acțiunea acestuia, dar în același timp apreciază jocul actorului. Dubla valență a artei actorului, care devine personaj rămânând totodată el însuși, trăind în ipostaza impusă de text și de regizor dar în permanentă stare de autocontrol, impune și publicului disocierea necesară între actor și personaj, disociere care însă nu se realizează totdeauna cu claritate. Mulți spectatori confundă adesea actorul cu personajul. Marea răspundere a actorului își are argumentul în marea putere de comunicare, de atracție, de influențare a artei sale. Actorul este artistul care, prin personajul său, se adresează mulțimii, chiar atunci când, de fapt, se adresează partenerului său din scenă. Mesajul textului se împletește cu cel al regizorului, cooptând în același timp și harta interioară a interpretului. Prezența publicului care privește, ascultă, participă la actul teatral, declanșează dialogul între scenă și sală.

Actorul, întruchipând personajul, nu poate rămâne străin, neutru, față de acesta. Prin jocul său, el ia poziție față de personaj, de înțelegere și acceptare, de admirație sau de respingere, fără însă a cădea în ostentație, în exagerări care ar dăuna actului creației.

Se recunoaște, astăzi poate mai mult decât oricând, rolul actorului în realizarea scenică a unei piese, în potențarea teatrală a virtuților ei literare (sau în suplinirea insuficiențelor acestora). Și ar mai fi un aspect esențial al artei actorului. Fiecare creator de artă, operând cu diverse materiale, mijloace de expresie (ne referim, firește la pictură, sculptură, muzică, dans, literatură ș.a.), își încheie munca odată cu terminarea operei, cu prezentarea acesteia în fața publicului. Chiar și regizorul și scenograful – pentru a rămâne tot la arta teatrului – își pot considera opera încheiată odată cu seara premierei. Spectacolul s-a realizat, este gata. Actorul însă, creează și re-creează seară de seară, în fața altui public, în alt loc poate, cu altă sensibilitate și capacitate de receptare, opera sa, adică personajul. El nu poate să întârzie sau să lipsească, el trebuie să se dezbrace de orice alte griji diurne și să se întrebuițeze pe el însuși. De aici, acea responsabilitate individuală și colectivă, ca atribut indispensabil al artei actorului; de aici, necesitatea sancționării prompte a derapajelor de la normele disciplinei profesionale, derapaje care

reprezintă tot atâtea semne ale inadaptării, ale degradării, ale abandonării de la misiunea divină de artist-mesager, artist-creator.

BIBLIOGRAFIE

- ARISTOTEL, 1965. *Poetica*. București: Editura Academiei.
- ARTAUD, Antonin, 1997. *Teatrul și dublul său*. Cluj-Napoca: Echinox.
- BANU, George, 2003. *Ultimul sfert de secol teatral: o panoramă subiectivă*. București: Paralela 45.
- BERES, Andras, 2000. *Text și spectacol*. Tg. Mureș: Academos.
- BROOK, Peter, 1997. *Spațiul gol*. București: Unitext.
- CARAGIALE, Ion Luca, 1997. *Oare teatrul este literatură? în Arta teatrului, Studii teoretice și antologice de texte*. M.T. Iordache și G. Banu [Ed.], București: Editura Enciclopedică Română.
- COJAR, Ion, 1966. *O poetică a artei actorului*. București: Unitext.
- COVĂTARIU, Valeria, 1996. *Cuvinte despre cuvânt*. Tg. Mureș: Casa de Editură Mureș.
- CRAIG, Gordon, 2012. *Despre arta teatrului*. București: Fundația Culturală Camil Petrescu.
- DELEANU, Horia, 1982. *Elogiu actorului*. București: Meridiane.
- DIDEROT, Denise, 1967. *Scieri despre artă*. București: Meridiane.
- GROTOWSKI, Jerzy, 1998. *Spre un teatru sărac*. București: Unitext.
- HEGEL, Fridrich, 1966. *Prelegeri de estetică*. București: Editura Academiei RSR.
- PETRESCU, Camil, 1983. *Comentarii și delimitări în teatru*. București: Eminescu.
- POGĂCEANU, Dorina, 2012. *Vocea și vorbirea*. Cluj-Napoca: Risoprint.
- POPESCU, Marian, 1987. *Teatrul ca literatură*. București: Eminescu.
- SCHILLER, Friederich, 1981. *Scieri estetice*. București: Univers.
- VIANU, Tudor, 1932. *Arta actorului*. București: Vremea.
- VIANU, Tudor, 1977. *Scieri despre teatru*. București: Eminescu.
- VILAR, Jean, 1968. *Tradiția teatrală*. București, Meridiane.